

Катерина Ныдка

The phenomena of “regional culture” in foreign and Ukrainian historiography

In the article it is analyzed the concept of regional culture, its definition and characteristics by foreign and Ukrainian scholars, and also its influence on the development of national culture.

Keywords: region, culture, regional culture, national culture, historically ethnographic region.

Екатерина Гнидка

Феномен «региональной культуры в зарубежной и отечественной историографии

В статье анализируется понятие региональной культуры, его определение и характеристика зарубежными и отечественными учеными, а также его влияние на развитие национальной культуры.

Ключевые слова: регион, культура, региональная культура, национальная культура, историко-этнографический регион.

УДК 222(477)

© Євгеній Буга
(Чернівці)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В СФЕРІ РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано ситуацію щодо становлення державно-церковних відносин на сучасному етапі розвитку українського суспільства. На підставі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду окреслено специфіку взаємодії держави з релігійними організаціями, а також запропоновано нову модель державно-церковних відносин.

Ключові слова: суспільство, держава, церква, духовно-релігійна сфера, міжконфесійні відносини, національна безпека.

Актуальність. Належні державно-конфесійні відносини є необхідним як для побудови демократичної правової держави, зобов'язаної забезпечити реалізацію права громадян на свободу совісті, так і для розвитку громадянського суспільства, оскільки церкви та релігійні організації, окрім виконання лише їм притаманної місії, діють також як його інститути, є присутніми в соціальному житті, освіті, культурі, благодійній діяльності тощо. З іншого боку, стан забезпечення права громадян на свободу совісті та характер державно-конфесійних відносин великою мірою залежать від позицій державної влади, наявності у неї чіткої і зрозумілої для суспільства політики стосовно релігії і релігійних організацій, готовності до діалогу з релігійною спільнотою і здатності до пошуку консенсусу з нею. У багатоконфесійній країні, якою є Україна, та за умови, коли найчисельніша конфесія (православ'я) представлена кількома організаційними структурами, ця залежність зростає, набуваючи фактично визначального характеру.

Пік появи та поширення новітніх релігійних організацій (початок – середина 1990-х рр.) в Україні збігся з періодом соціокультурних трансформацій суспільства. Суспільно-політичні й економічні зміни зумовили включення України до процесів світового масштабу, у тому числі й у сфері релігійних відносин. Перші роки незалежності ознаменувалися різким підвищенням інтересу до релігії та збільшенням кількості людей, що сповідують різні віровчення. Сплеск релігійності в цей період, зафіксований багатьма соціологами, був зумовлений передусім реакцією на звільнення суспільства від тиску радянської ідеології, фрагментарністю релігійної свідомості, можливістю добровільного вибору релігії й релігійних груп. Наукова проблема полягає у тому, що зростання кількості релігійних організацій, посилення їхнього

впливу на соціальне життя суспільства, посилення авторитету релігійних лідерів, виникнення новітніх для України релігійних груп зумовлюють принципово нову ситуацію у духовній сфері та актуалізують потребу в подальшому вивченні цього процесу.

Мета роботи: провести аналіз державної політики України в сфері релігійного життя в умовах розвитку сучасного українського суспільства.

Основні завдання:

1. Аналіз основних сфер взаємовідносин держави і церкви в українському суспільстві.
2. З'ясування головних чинників духовно-релігійної складової національної безпеки.
3. Визначення нової моделі державно-церковних відносин.

Аналіз останніх досліджень. Серед українських дослідників до вивчення релігійних груп звертались В.Сленський, А.Бондаренко, Л.Филипович, Н.Дудар, О.Панков, Н.Белікова. Загальна характеристика неорелігій в Україні подана в працях А.Колодного, П.Яроцького. Як слушно зауважує А.Колодний, в людській історії свою суспільну присутність і функціональність релігія виявляє насамперед через її національний контекст. Вона, на його думку, покликана формувати у представників певних етносів осмислене уявлення про їх національну ідентичність, захищати їх, оскільки ігнорування останньої веде до дезорієнтації особи в її суспільному бутті, а то й суспільної нестабільності ^[2]. У працях А.Майстер, В.Федорова, Б.Фалікова, В.Бондаренко, В.Мартиновича висвітлені різні аспекти сучасного новаційного релігійного процесу в посткомуністичних суспільствах. Розглядаючи доробок західних дослідників, слід відзначити, що свою актуальність зберігають класичні теоретичні підходи до вивчення релігії, розроблені М.Вебером, Е.Трьольчем, Е.Дюркгеймом, Р.Нібуром. Ідеальні типи релігійних організацій, розроблені М. Вебером, як і раніше, є відправним пунктом при класифікації й аналізі сучасних релігійних феноменів.

Виклад матеріалу. Духовно-релігійна сфера національних інтересів безпосередньо пов'язана з дією механізмів самозбереження нації, держави та зі створенням максимально сприятливих умов для її цивілізованого розвитку. Необхідною умовою розбудови демократичної держави є те, що національні інтереси, особливо в духовно-релігійній сфері, мають визначатися виключно волевиявленням народу безпосередньо або через вищі інституції державної влади. При цьому визначальним є принцип відокремлення церкви від держави як важлива конституційна демократична засада відносин держави і релігійних організацій, умова та гарантія свободи совісті. Відокремлення церкви від держави – це повна секуляризація державно-правових відносин та звільнення усіх сфер, що перебувають у компетенції держави, від регулятивно-санкціонуючої ролі релігії і церкви. Хоча світська держава у питаннях віри є нейтральною, вона захищає права та законні інтереси релігійних організацій, поважає їхні традиції та внутрішні настанови, які не суперечать чинному законодавству. У свою чергу, релігійні організації не можуть втручатися у справи держави, її органів, виконувати будь-які державні функції, брати участь у виборах органів державної влади тощо [3]. Світовий та вітчизняний історичний досвід переконує, що нерозуміння й некерованість процесами, які відбуваються у духовно-гуманітарній сфері загалом та релігійному житті зокрема призводить до саморуйнівних конфліктів у державі [6]. Аналіз духовно-релігійної складової національної безпеки надає можливість визначити такі її основні напрями:

- духовно-релігійна незалежність, яка насамперед означає самодостатню життєдіяльність усіх компонентів державно-церковних відносин;
- демократичність і стабільність духовно-релігійного життя у державі, що передбачає міцність та надійність державних, політичних і громадських інституцій, здатність до саморозвитку й прогресу, тобто природна спроможність до самодостатньої реалізації національних інтересів у духовно-релігійній сфері відповідно до змін, що відбуваються як усередині країни, так і в міжнародному житті.

Основними об'єктами духовно-релігійної складової національної безпеки України слід вважати: особу, її релігійні права й свободи, релігійні організації та характер відносин між ними, державу, її незалежність і територіальну цілісність, національно-культурну самобутність народів, що її населяють. Головним суб'єктом складової духовно-релігійної

безпеки є українська держава, яка разом із традиційними (історичними) церквами здійснює цілеспрямовану політику в релігійній сфері, покликану забезпечити духовну єдність народу, стабільність та динамізм прогресивного розвитку всього суспільства. Результатами цієї політики має бути реалізація національних інтересів у духовно-релігійній сфері і, насамперед, зміцнення суверенітету і незалежності України, ефективне та соціально орієнтоване державне управління духовними процесами, свобода волевиявлення й реалізація релігійних інтересів особи та релігійних груп, конструктивне вирішення міжцерковних конфліктів, налагодження міжцерковної та міжконфесійної співпраці тощо [7]. Найважливішими чинниками духовно-релігійної складової національної безпеки є такі:

- внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна злагода, здатність до вирішення релігійних суперечностей, насамперед, ненасильницькими способами);
- зовнішньорелігійна стабільність, створення належних умов для повного задоволення релігійних потреб, свободи світогляду та віросповідання всіма громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, наявність комплексної стратегії суспільно-політичного й духовного розвитку держави, зокрема у сфері забезпечення релігійної безпеки України.

До основних принципів захисту національних інтересів України у духовно-релігійній сфері можна віднести такі:

- 1) пріоритет прав людини, верховенство закону та єдине правове поле для всіх суб'єктів державно-церковних відносин незалежно від їхньої національної належності, фінансових можливостей та політичних уподобань, дотримання балансу інтересів особи, громади віруючих, конфесії, суспільства, держави та їх взаємну відповідальність щодо захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері;
- 2) своєчасність та адекватність дій держави стосовно реальних загроз національній безпеці України з метою якнайефективнішого захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері,
- 3) пріоритет ненасильницьких (договірних) засобів при вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів у сфері духовно-релігійних відносин.

Прагнучи побудувати демократичне суспільство, Україна проголосила своїми державотворчими принципами забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання кожного громадянина. Держава взяла на себе зобов'язання сприяти здійсненню цього права, а також охороняти та захищати зазначені свободи особи. Справжня рівність церков перед законом та “український екуменізм”, тобто єднання зусиль усіх конфесій в Україні для досягнення суспільно вагомих цілей, є тією життєдайною силою, яка вкрай потрібна і може спрацювати на користь національного і духовного відродження Українського народу [1]. Спільні загальноукраїнські релігійні акції, підтримка різноманітними діями, притаманними релігійним організаціям, процесів українського державотворення, освітянські програми і навіть спільні канонічно-церковні дії – це далеко не повний перелік “точок дотику”, завдяки яким в Україні може і повинен запанувати релігійний мир і міжконфесійна співпраця. Саме це створюватиме сприятливі умови для національної консолідації та злагоди, без чого розбудова демократичної соборної української держави просто неможлива. Відповідно до ступеня важливості для суспільства і впливу на державну політику, національні інтереси Українського народу у духовно-релігійній сфері можуть бути умовно розподілені за трьома рівнями їхнього вияву, а саме: а) життєві; б) стратегічні; в) оперативно-тактичні.

Життєві інтереси нації у духовно-релігійній сфері – такі, без забезпечення яких неможливе саме існування нації. Їхнє формування й розвиток відбувається протягом усієї історії країни, її культурно-духовного поступу. Це, насамперед, збереження і закріплення духовно-релігійної ідентичності як основи вияву суверенних прав народу на самовизначення та створення відповідних механізмів самозахисту державності. Державно зорганізована нація безумовно зацікавлена у збереженні й зміцненні власної духовно-релігійної цілісності, а також у розбудові оптимального життєвого простору [9]. Необхідною умовою формування оптимального життєвого простору будь-якої нації є її нерепресивне проникнення у світову духовно-релігійну

(поряд із економічною, політичною, інтелектуальною тощо) спільноту з метою власного розвитку на підставі тіснішої взаємодії з міжнародним товариством. Життєві інтереси нації у духовно-релігійній сфері нерозривно взаємопов'язані з такими аспектами життєдіяльності суспільства як: створення належних умов економічного добробуту людини, забезпечення можливостей максимального вияву її соціально-політичної активності, а також неухильне дотримання прав особистої матеріальної та інтелектуальної власності. Права особистості й інтереси нації у духовно-релігійній сфері, за умов їхньої узгодженості та взаємодоповнення, певним чином збігаються і стають основою конституційного ладу в державі, його захищеності від зазіхань екстремістських кіл та утворюють необхідне підґрунтя загальної системи національної безпеки держави. Існування духовно-релігійної самобутності нації неможливе без прогресивного розвитку її матеріальної і духовної культури, зміцнення морального здоров'я та розбудови інтелектуального потенціалу суспільства. Будь-яке зазіхання на життєві інтереси нації у духовно-релігійній сфері є прямою загрозою її існуванню і потребує швидкої й дієвої мобілізації всіх наявних ресурсів та негайного включення захисних механізмів протидії.

Стратегічні інтереси нації у духовно-релігійній сфері є виключно конкретизацією її життєвих інтересів за певних історичних умов і повинні вважатися реальним проявом останніх щодо конкретних просторово-часових характеристик. Так, наприклад, сьогодні Україна має певні стратегічні інтереси щодо Вселенського православ'я та українських православних церков, згодом можуть набути перевагу інші інтереси, скажімо, ісламський фактор чи феномен новітніх релігій. Загроза стратегічним інтересам нації у духовно-релігійній сфері становить реальну небезпеку ефективній життєдіяльності та розвитку країни, що в перспективі може трансформуватися в загрозу життєвим інтересам. Наприклад, відсутність в Україні належного правового врегулювання діяльності зарубіжних місіонерів та проповідників на тлі економічної кризи може згодом призвести до суттєвої зміни ціннісних орієнтацій суспільної свідомості, відмови від історично-культурної спадщини та втрати національної самобутності. Стратегічні інтереси у духовно-релігійній сфері є імперативом для структур виконавчої влади і виступають підвалинами державно-церковної політики.

Оперативно-тактичні інтереси нації у духовно-релігійній сфері мають локальний характер. Зазвичай, вони короткотривалі й втрачають актуальність після вирішення відповідних проблем. Значення оперативно-тактичних інтересів полягає в тому, що вони підпорядковані глобальній меті – реалізації стратегічних інтересів, тобто є практичним засобом їхнього впровадження у життя. Досить часто вирішенню одного стратегічного інтересу підпорядковується цілий ряд оперативно-тактичних, причому останні, залежно від конкретних історичних умов, можуть виступати як разом, так і по чергово. Так, наприклад, досягнення стратегічної мети – міжконфесійної злагоди й міжцерковного співробітництва на благо розбудови демократичної України – потребує відповідного фахового підходу як від владних структур, так і ієрархів та керівників релігійних громад. Загрози оперативно-тактичним інтересам нації у духовно-релігійній сфері є природним явищем будь-якого суспільно-політичного розвитку і допускаються, але за умов, якщо вони не переходять до категорії стратегічних. Такі загрози можуть бути ефективно здолані за умови вчасних і фахових дій виконавчої влади. Усвідомлення національних інтересів України у духовно-релігійній сфері [8]. Для здійснення ефективно державно-церковної політики владні структури мають, що найперше, чітко усвідомлювати життєві інтереси нації у духовно-релігійній сфері й послідовно та цілеспрямовано впроваджувати відповідні управлінські рішення в усіх сферах життєдіяльності суспільства та взаємовідносинах з іншими країнами.

Висновки. Таким чином, життєві інтереси нації полягають у тому, щоб усі без винятку релігійні організації діяли виключно в правовому полі держави, плідно співпрацюючи на благо українського народу, його незалежності й розвитку. Необхідною умовою соціального прогресу суспільства є постійне піклування владних структур щодо розвитку національної духовно-релігійної сфери. Саме їхнє фахове, неупереджене й адекватне щодо поточної ситуації проведення державно-церковної політики найбільшою мірою виступає виразником і провідником національних інтересів українського народу.

Література

1. Бондаренко В. Релігійна ситуація в Україні і її перспективи розвитку / В.Бондаренко // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: матеріали Міжнар. конф. 15–16 травня 1998 року. – К., 1998. – С. 14–30.
2. Докаш В. Релігія як чинник формування етнонаціональної свідомості // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відп. ред. – д.філос.н. Л.Филипович. – К., 2009. – Українське релігієзнавство. – 2009. – № 50. – С. 153-159.
3. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток у посткомуністичному світі // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: матеріали Міжнародної конференції. – К., 1998. – С. 31–46.
4. Кальниш Ю. Г. Наукове забезпечення державної політики в Україні в галузі релігійно-церковного життя / Ю. Г. Кальниш // Реформування державної служби в Україні: стан, проблеми, перспективи: збірник наукових праць Української Академії при Президентові України. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 243–247.
5. Новиченко М. Р. Про деякі проблеми державно-церковної політики України на сучасному етапі / М. Р. Новиченко // Примирення – дар Божий, джерело нового життя: матеріали Першого всеукраїнського християнського конгресу. – К., 1999. – С. 85–86.
6. Петрик В. М. Щодо питання захисту українського суспільства від протиправних діянь представників неокультів / В. М. Петрик // Збірник наукових праць Донецької державної академії управління. Серія: “Державне управління”. – 2002. – Т. 3. – Вип. 17. – С. 391–401.
7. Разумков О. Державна політика щодо релігії і церкви як чинник демократизації церковно-релігійного життя в Україні / О. Разумков // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: матеріали Міжнар. конф. 15–16 травня 1998 року. – К., 1998. – С. 9–13.
8. Рябко І.В. Національні інтереси України у духовно-релігійній сфері / І. Рябко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2011. - № 50., С. 335-340.
9. Сьомін С. В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України: монографія / С.В. Сьомін. – К., 1999. – 267 с.
10. Шуба О. В. Релігія і політика в українському суспільстві / О. Шуба // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: матеріали Міжнародної конференції. – К., 1998. – С. 60–67.
11. Шуба О. Етноконфесійні аспекти сучасного релігійного руху в Україні / О. Шуба // Новітні релігії в сучасній Україні: матеріали круглого столу та науково-практичної конференції. – К.: VIP, 2000. – С. 62–70.

Eugene Buga

The state policy of Ukraine in the sphere of religious and ecclesiastical life of the modern Ukrainian society

This article analyzed the situation regarding the formation of state-church relations at the present stage of development of Ukrainian society. Based on the analysis of domestic and international experience outlined the specifics of interaction between the state and religious organizations, as well as a new model of church-state relations.

Keywords: society, the state, the church, the spiritual and religious sphere, interfaith relations, national security.

Евгений Буга

Государственная политика Украины в сфере религиозно-церковной жизни современного украинского общества

В статье проанализирована ситуация относительно становления государственно-церковных отношений на современном этапе развития украинского общества. На основании анализа отечественного и зарубежного опыта очерченно специфику взаимодействия государства с религиозными организациями, а также предложена новая модель государственно-церковных отношений.

Ключевые слова: общество, государство, церковь, духовно-религиозная сфера, межконфессиональные отношения, государственная безопасность.